

Elżbieta Jaworska, Przemysław Łagodzki

Akademia Rolnicza w Szczecinie

POTRZEBY INFORMACYJNE W PROCESIE ZARZĄDZANIA RYZYKIEM PRZEDSIĘBIORSTWA

1. Wstęp

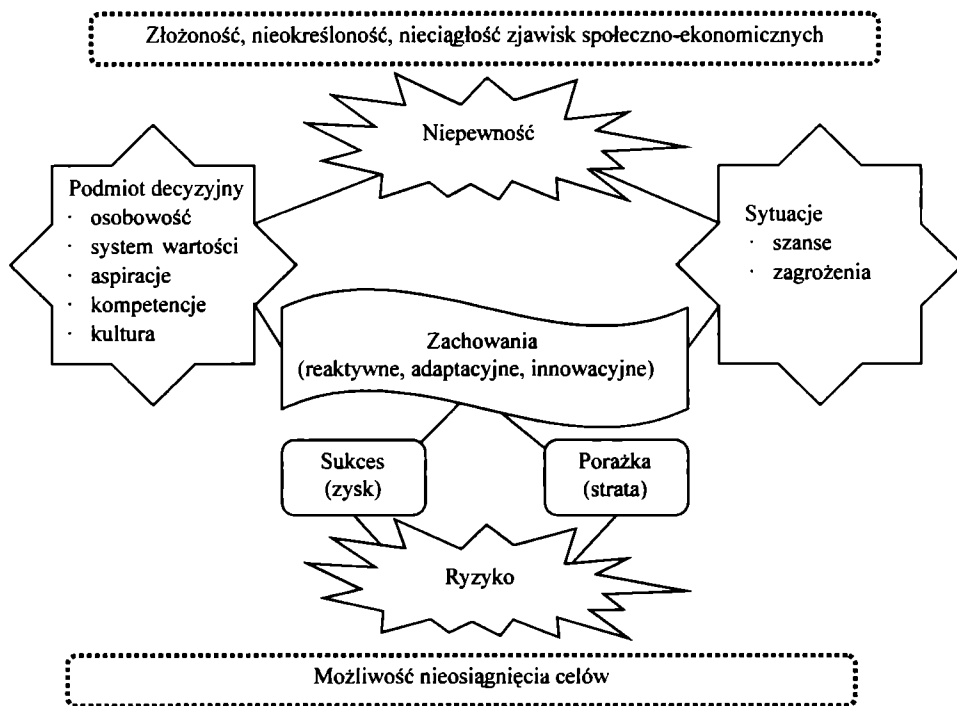
Prowadzenie działalności gospodarczej jest nierozzerwalnie związane z ryzykiem. Informacje dotyczące ryzyka prowadzonej działalności i możliwości jego redukcji są najważniejszymi informacjami, umożliwiającymi właściwe realizowanie strategii przedsiębiorstwa. W celu zaspokajania rosnących potrzeb informacyjnych dotyczących ryzyka szczególnie przydatna jest rachunkowość zarządcza, dostarczająca niezbędnych informacji przy wykorzystaniu odpowiednich metod, a także systemy kontroli wewnętrznej. Celem artykułu jest przedstawienie istoty ryzyka oraz zagadnienia potrzeb informacyjnych odnoszących się do ryzyka oraz zarządzania nim.

2. Definicja ryzyka

Analiza literatury przedmiotu wskazuje, iż pojęcie ryzyka jest wieloznaczne i złożone. Głównym jego atrybutem jest niepewność. Relacje między niepewnością i ryzykiem przedstawia rys. 1.

Różny sposób pojmowania niepewności determinuje pojmowanie ryzyka:

- Ryzyko jako niepewność wystąpienia określonych skutków stanu natury jest pewną obiektywną prawidłowością cechującą świat realny, subiektywnie postrzeganą i interpretowaną przez jednostkę.

Rys. 1. Relacje między ryzykiem i niepewnością

Źródło: opracowanie na podstawie: [3, s. 55].

- Ryzyko w ujęciu psychologicznym jest stanem umysłu człowieka. Jeśli stan umysłu się zmieni, to zmieni się również ryzyko. Ryzyko istnieje o tyle, o ile podmiot poznający ma świadomość ryzyka.
- Ryzyko jako niepewność przewidywania zdarzeń w przyszłości wynika z niepełności i niedokładności danych statystycznych, na których podstawie dokonuje się szacowania przyszłości [11, s. 12].

Najogólniej ryzyko można zdefiniować jako prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzeń niezależnych od decydenta w związku z trudnością jednoznacznego określenia przyszłości [8, s. 196]. Im dłuższego okresu dotyczy podejmowana decyzja, tym większe jest ryzyko. W następstwie, decyzja podjęta obecnie może okazać się nietrafna. Może to w przyszłości:

- przynieść korzyści (przychody, koszty, dochód) mniejsze od przewidywanych w momencie podejmowania decyzji,
- nie przynieść żadnych korzyści,
- doprowadzić do wystąpienia straty przyszłości [1, s. 29].

3. Odmiany ryzyka w przedsiębiorstwie

Przewidywanie przyszłych warunków funkcjonowania przedsiębiorstwa nastręcza wielu trudności, dlatego przy podejmowaniu decyzji w przedsiębiorstwie jest konieczne rozpoznanie tych rodzajów ryzyka, z którymi może się ono zetknąć w toku swojej działalności. W literaturze przedmiotu można spotkać różnorodne klasyfikacje ryzyka. Systematykę odmian ryzyka przedstawia tab. 1.

Tabela 1. Klasyfikacja ryzyka przedsiębiorstw

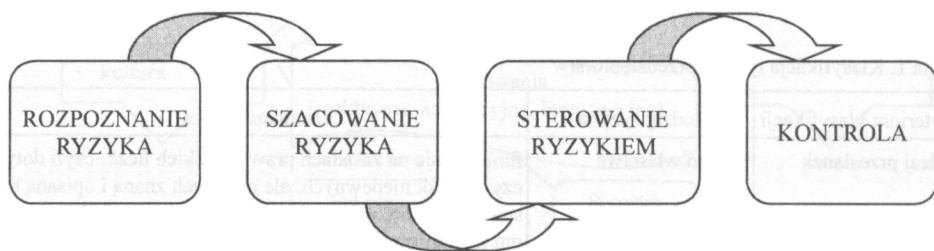
Kryterium klasyfikacji	Rodzaj ryzyka	Charakterystyka
Rodzaj przesłanek	ryzyko właściwe	funkcjonuje na zasadach prawa wielkich liczb, czyli dotyczy zjawisk niepewnych, ale mających znaną i opisaną historię i przez to podlegających opisowi probabilistycznemu (np. zniszczenia, klęski żywiołowe, pożary, choroby)
	ryzyko subiektywne	jest związane z niedoskonałością człowieka, subiektywnie oceniającego prawdopodobieństwo wystąpienia określonych zjawisk (np. przewidywania decydentów w przedsiębiorstwie)
	ryzyko obiektywne	wiąże się z niemożnością przewidzenia przyszłych zdarzeń (np. odkrycia naukowe, nowe technologie itp.)
Prawdopodobieństwo pojawienia się ryzyka	ryzyko normalne	trzeba je podjąć, ponieważ jest ono naturalne dla danego typu przedsięwzięć
	ryzyko dopuszczalne	można sobie na nie pozwolić
	ryzyko niedopuszczalne	przekracza poziom dopuszczalny
	ryzyko niezbędne	nie można sobie na nie pozwolić (trzeba je podjąć)
Związek z przedsiębiorstwem i otoczeniem, w którym ono działa	ryzyko niesystematyczne (dywersyfikowalne)	obejmuje: ryzyko związane z działalnością gospodarczą (operacyjne), odnoszące się do zmienności zysków operacyjnych w czasie; wiąże się ono również z niepewnością popytu na produkty, ich cenami, kosztami, stopniem płynności przedsiębiorstwa itd. ryzyko finansowe, związane z decyzjami dotyczącymi struktury kapitałowej przedsiębiorstwa
	ryzyko systematyczne (niedywersyfikowalne)	obejmuje ono: ryzyko rynkowe, ryzyko stopy procentowej, ryzyko stopy reinwestycji, ryzyko siły nabywczej, ryzyko kursowe i inne.

Źródło: opracowanie na podstawie: [10, s. 233; 12, s. 7; 12].

Jak wynika z tab. 1, w trakcie prowadzenia działalności w przedsiębiorstwie można zetknąć się z wieloma rodzajami ryzyka, wynikającego z podejmowania decyzji na różnych szczeblach zarządzania przedsiębiorstwem i jednocześnie dotyczącego wielu aspektów jego funkcjonowania.

4. Zarządzanie ryzykiem funkcjonowania przedsiębiorstwa

Proces zarządzania ryzykiem jest logicznym zbiorem zachowań, przyjmującym formę procesu decyzyjnego realizowanego przez przedsiębiorstwo. Celem zarządzania jest ograniczenie ryzyka oraz zabezpieczenie się przed jego skutkami. Proces ten przedstawia rys. 2.

Rys. 2. Proces zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie

Źródło: opracowanie własne.

Zarządzanie ryzykiem jest procesem ciągłym. Identyfikacja ryzyka sprowadza się do specyfikacji oraz udokumentowania przyszłych zdarzeń o negatywnym charakterze. Obejmuje ona wszystkie rodzaje ryzyka i jest dokonywana w ścisłym powiązaniu z celami i zadaniami przyjętymi przez przedsiębiorstwo. Trafne rozpoznanie ryzyka pozwala na podjęcie działań umożliwiających zabezpieczenie się przed nim lub jego ograniczenie.

Szacowanie ryzyka może być dokonywane za pomocą różnych mierników. Ich wybór jest uzależniony od rodzaju ryzyka, które podlega ocenie. Przez kwantyfikację jest możliwe określenie szczególnie istotnych czynników ryzyka.

Sterowanie natomiast obejmuje działania, których podjęcie ma na celu ograniczenie ryzyka do dopuszczalnych rozmiarów. Stosowane są tu dwa podejścia do ryzyka:

- 1) aktywne (wyprzedzające), polegające na wczesnej identyfikacji zagrożeń oraz na podjęciu działań mających na celu ich uniknięcie oraz ograniczenie ich skutków,
- 2) pasywne (przeciwdziałające), polegające na śledzeniu realizacji działań, wykrywaniu zaistniałych zagrożeń i ograniczaniu szkodliwości skutków.

W podejściu aktywnym mogą być podjęte następujące działania:

- unikanie ryzyka, wiążące się z zaniechaniem działań obarczonych zbyt dużym ryzykiem,
- działania prewencyjne, których celem jest zapobieganie zdarzeniom losowym i niedopuszczanie do ich zajścia,
- transfer ryzyka na inne podmioty, związany z przenoszeniem odpowiedzialności za pokrycie ewentualnych strat,
- dywersyfikacja, mająca na celu zmniejszanie poziomu ryzyka przez angażowanie się w różne działalności [2, s. 29].

Podójście pasywne do ryzyka przejawia się natomiast tworzeniem określonych rezerw finansowych, pozwalających na pokrycie ewentualnych strat.

Kontrola ryzyka ma na celu przede wszystkim analizę efektywności podejmowanych działań ograniczających ryzyko. Na tym etapie ocenie powinna podlegać m.in. dokładność zastosowania metod ograniczania ryzyka, efektywność podjętych działań w zakresie sterowania ryzykiem itp. [14, s. 3].

Bardzo ważnym elementem w procesie podejmowania decyzji w przedsiębiorstwie jest nastawienie decydenta do ryzyka. Może ono być zróżnicowane i zależy od osobistych predyspozycji decydenta. Wyróżnia się trzy postawy wobec ryzyka:

- 1) awersję (niechęć), czyli orientację na mały, ale pewny dochód, nieryzykowanie nawet najmniejszą częścią swojego kapitału,
- 2) obojętność, zadowolenie się zyskiem nieznacznie przewyższającym straty z tytułu inflacji, założenie zarówno zysków, jak i strat, zrezygnowanie z produktów i papierów wartościowych przynoszących duży zysk, lecz wiążących się ze znacznym ryzykiem,
- 3) poszukiwanie ryzyka, przyjęcie, że ryzyko jest czymś oczywistym i naturalnym, zainteresowanie dużym ryzykiem w nadziei na duże zyski w krótkim czasie [13, s. 183].

Wybór postawy powinien być uzależniony od rodzaju ryzyka, zdolności jego oceny i możliwości ograniczenia.

5. Potrzeby informacyjne w zakresie zarządzania ryzykiem przedsiębiorstwa

Zarządzający przedsiębiorstwem są szczególnie zainteresowani informacjami o ryzyku, na które jest narażone przedsiębiorstwo. Mają one bowiem istotne znaczenie dla zapewnienia ciągłości funkcjonowania oraz rozwoju jednostki gospodarczej. Punktem wyjścia przy określaniu potrzeb informacyjnych związanych z ryzykiem jest sprecyzowanie celów przedsiębiorstwa. Cele te mogą zmieniać się w zależności od warunków funkcjonowania jednostki gospodarczej. Z tego względu zmienia się zakres zapotrzebowania na informacje dotyczące ryzyka działalności przedsiębiorstwa.

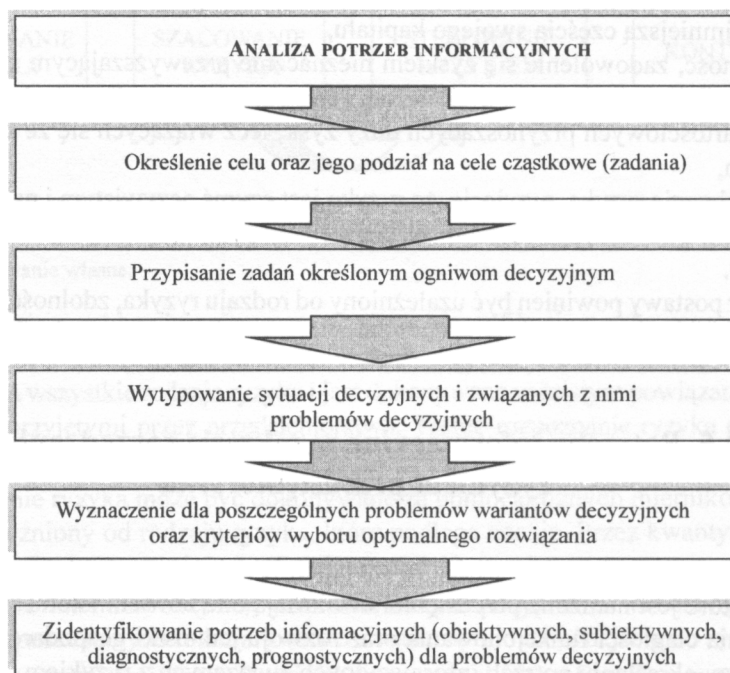
Przez potrzebę informacyjną należy rozumieć żądanie informacji niezbędnych do rozwiązania danego problemu decyzyjnego. Na strukturę potrzeby informacyjnej składają się:

- podmiot zgłaszający potrzebę,
- problem decyzyjny,
- zbiór możliwych sposobów rozwiązania danego problemu,
- wymagany termin zaspokojenia potrzeby,
- częstotliwość występowania potrzeb,
- postulowane cechy informacji [6, s. 54-55; 5, s. 100].

Potrzeby informacyjne danej jednostki gospodarczej są determinowane głównie przez:

- wielkość jednostki gospodarczej,
- profil i zasięg działania,
- otoczenie przedsiębiorstwa,
- relacje jednostki z otoczeniem, w którym ona działa,
- odbiorców informacji, ich kompetencje.

Poznanie potrzeb informacyjnych wymaga ich analizy. Procedurę analizy potrzeb informacyjnych przedstawia rys. 3.

Rys. 3. Proces analizy zapotrzebowania informacyjnego

Źródło: opracowanie na podstawie: [8, s. 13].

Sprecyzowanie potrzeb informacyjnych rozpoczyna analiza obiektywnego zapotrzebowania, uwarunkowanego przez dany problem decyzyjny. Zapotrzebowanie subiektywne określa natomiast decydent, który ma rozwiązać dany problem [7, s. 28].

Zarządzanie ryzykiem wiąże się z występowaniem określonych potrzeb informacyjnych (zob. tab. 2). Pozwalają one na dokonanie ogólnej diagnozy sytuacji przedsiębiorstwa, w celu zapewnienia ciągłości jego funkcjonowania.

Tabela 2. Potrzeby informacyjne w procesie zarządzania ryzykiem

Etapy zarządzania ryzykiem	Potrzeby informacyjne
Identyfikacja ryzyka	– rodzaje zagrożeń i ich przyczyny – procesy objęte ryzykiem – miejsca powstawania ryzyka – moment powstawania ryzyka – następstwa ryzyka – powiązania z innymi zdarzeniami
Szacowanie ryzyka	– planowanie celów i zadań szczegółowych – rodzaj i kierunek odchyłeń – wielkość odchyłeń – konsekwencje odchyłeń – analiza kosztów i efektów
Sterowanie ryzykiem	– identyfikacja zagrożeń, mogących oddziaływać na przedsiębiorstwo – możliwości reakcji – system zabezpieczeń przed ryzykiem (wewnętrzne, zewnętrzne – ubezpieczenia) – rozwiązania organizacyjne
Kontrola ryzyka	– kontrola przebiegu procesów gospodarczych – ocena sytuacji rynkowej

Źródło: opracowanie na podstawie: [4, s. 90].

Przedstawione w tab. 2 potrzeby informacyjne mogą być zaspokajane przez rachunkowość, która zarówno dostarcza informacji o ryzyku, jak i pozwala na:

- systematykę ryzyka,
- oszacowanie wariantów decyzyjnych,
- nadanie wymiernej postaci modelom decyzyjnym,
- przeprowadzenie rachunku prawdopodobieństwa,
- budowę systemów wczesnego ostrzegania,
- oceny możliwości zapobiegania ryzyku, zapewniającego osiągnięcie zakładanych celów [4, s. 89].

Należy podkreślić, że jednym z narzędzi zapobiegających ryzyku w przedsiębiorstwie mogą być systemy kontroli wewnętrznej. Obejmują one wszelkie zasady i procedury przyjęte przez kierownictwo jednostki gospodarczej na potrzeby wspomagania osiągnięcia celów, którymi mogą być uporządkowane i skuteczne działania przedsiębiorstwa w zakresie prowadzonej polityki, zapobiegania i wykrywania rezerw i błędów, poprawności zapisów księgowych oraz sporządzania wiarygodnej informacji finansowej [9, s. 221].

Informacje dotyczące ryzyka działalności przedsiębiorstwa oraz zarządzania nim można grupować według następujących kryteriów:

- 1) wykorzystania informacji w procesie zarządzania,

- 2) częstotliwości informacji,
- 3) orientacji czasowej,
- 4) formy prezentacji.

Informacje o ryzyku wykorzystane w procesie zarządzania powinny mieć charakter:

- a) planowy, umożliwiając ustalenie celów i zadań na przyszłość,
- b) określający przebieg (organizację) wykonania założeń (planu),
- c) kontrolny, działając na zasadzie sprzężeń, powinny pozwalać na ocenę możliwości osiągnięcia zamierzeń.

Informacje o ryzyku nie muszą być sporządzane w ściśle określonych terminach, lecz stosownie do potrzeb powinny umożliwiać tworzenie i realizację strategii przedsiębiorstwa.

Ze względu na orientację czasową informacje o ryzyku powinny mieć charakter prospektywny i retrospektywny. Informacje prospektywne odnoszą się do wielkości liczbowych, które powinny zostać osiągnięte w przyszłości; są to np. prognozy sprzedaży, zapotrzebowanie na kapitał, wielkość wypłacanej dywidendy, struktura finansowa i inne. Informacje retrospektywne podlegają kontroli i analizie z punktu widzenia realizacji strategii przedsiębiorstwa.

Informacje o ryzyku są wykorzystywane głównie przez odbiorców wewnętrznych, nie muszą więc mieć sformalizowanej postaci, mogą być prezentowane np. w tabelach.

Zapotrzebowanie na informacje o ryzyku jest szczególnie ważne dlatego, iż warunki, w których działa przedsiębiorstwo, mogą zmieniać się bardzo szybko, a kierunek tych zmian nie do końca da się przewidzieć. Ma to bowiem wpływ na wielkość ryzyka. Jego poziom jest determinowany dwiema podstawowymi grupami czynników, co ukazuje tab. 3.

Tabela 3. Źródła ryzyka działalności przedsiębiorstwa

Grupy czynników ryzyka		
czynniki makroekonomiczne (niezależne od przedsiębiorstwa)		czynniki mikroekonomiczne (specyficzne dla przedsiębiorstwa)
Źródła ryzyka	– niekorzystna koniunktura w kraju, – występowanie zjawisk inflacyjnych, – zmiany sytuacji rynkowej, – zmiany polityki fiskalnej i monetarnej, – zmiana ogólnej sytuacji ekonomicznej i społecznej kraju, – ograniczenie skłonności do inwestowania, – zmiany w stosunkach międzynarodowych, – polityka banków, – wzrost kosztów obecnych źródeł finansowania, – niestabilny lub nieskuteczny system prawny	– zmiany struktur organizacyjnych i własnościowych, – nieodpowiednie proporcje w źródłach finansowania majątku, – postępująca dekapitalizacja majątku i narastające zacofanie techniczne, – wzrost konkurencji, – dyferencjacja w poziomie zmian technologii i w innowacjach, – niekorzystna struktura majątku przedsiębiorstw, – niewłaściwe decyzje dotyczące zarządzania przedsiębiorstwem

Źródło: opracowanie na podstawie: [1, s. 30].

Na podstawie tab. 3 można zauważyć, że potrzeby informacyjne dotyczące ryzyka działalności przedsiębiorstwa mogą być zaspokajane przez informacje zewnętrzne i wewnętrzne. Do pierwszej grupy należy zaliczyć informacje związane z otoczeniem oraz z warunkami funkcjonowania w nim. Z drugiej strony przesłankami określania ryzyka oraz możliwości jego redukcji są wewnętrzne informacje, umożliwiające kreowanie strategii danej jednostki gospodarczej w zakresie ryzyka prowadzonej działalności. Aby decyzje podejmowane w przedsiębiorstwie były racjonalne, trzeba zwracać szczególną uwagę na wszystkie warunki, w których działa przedsiębiorstwo, i właściwie szacować ryzyko podejmowanych decyzji.

6. Zakończenie

Warunkiem istnienia i rozwoju przedsiębiorstw we współczesnej gospodarce jest konieczność przewidywania przyszłych warunków rynkowych, kształtowanych przez wiele czynników, których siłę i kierunek trudno jest skwantyfikować. Przewidywania te, niezależnie od przyjętego horyzontu czasowego, są obarczone większym lub mniejszym ryzykiem. Pominięcie lub złe oszacowanie któregoś z parametrów może nieść za sobą katastrofalne skutki. Niezbędne w podejmowaniu decyzji jest więc uwzględnienie czynników zewnętrznych i wewnętrznych oraz nastawienia decydenta do ryzyka, zdobytego doświadczenia, wiedzy i intuicji.

Wielkość ryzyka występującego przy podejmowaniu decyzji może być ograniczona. Zaspokojenie potrzeb informacyjnych w zakresie ryzyka działalności przedsiębiorstwa umożliwia rachunkowość zarządcza, która dostarcza stosownych metod pozwalających na ograniczenie ryzyka oraz zabezpieczenie się przed jego skutkami.

Literatura

- [1] *Finanse przedsiębiorstwa*, red. L. Szyszko, PWE, Warszawa 2000.
- [2] Jędrnak P., Szydło S., *Zarządzanie ryzykiem*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1997.
- [3] Jędralska K., *Zachowania przedsiębiorstw w sytuacjach niepewnych i ryzykownych*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 1992.
- [4] Kiziukiewicz T., *Ryzyko jako element strategicznej rachunkowości zarządczej*, [w:] *Problemy współczesnej rachunkowości*, Zeszyty Naukowe US nr 203 (17), Szczecin 1997.
- [5] Kiziukiewicz T., *Charakter problemów decyzyjnych a informacje z rachunkowości*, [w:] *Rachunkowość. Zagadnienia ekonomiczne*, Prace Naukowe PS nr 295, Katedra Rachunkowości nr 3, Szczecin 1985.
- [6] Kolbusz E., *Analiza potrzeb informacyjnych przedsiębiorstw. Podstawy metodologiczne*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 1993.
- [7] *Podstawy controllingu*, red. E. Nowak, AE, Wrocław 1996.
- [8] *Rachunkowość zarządcza*, red. T. Kiziukiewicz, Ekspert, Wrocław 2005.

- [9] Sawicki K., *Kontrola i audyt wewnętrzny w zarządzaniu przedsiębiorstwem – wybrane problemy*, [w:] *Controlling i audyt wewnętrzny w usprawnianiu zarządzania*, red. K. Winiarska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2005.
- [10] Sierpińska M., Jachna T., *Ocena przedsiębiorstwa wg standardów światowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- [11] Smaga E., *Ryzyko i zwrot w inwestycjach*, FRRwP, Warszawa 1995.
- [12] Stępień P., *Zarządzanie ryzykiem projektów*, „Zarządzanie i Rozwój” 2001, nr 9.
- [13] Walczak M., *Prospektywna analiza finansowa w przedsiębiorstwie*, PWE, Warszawa 1998.
- [14] Wilimowska Z., *Fuzje firm a ryzyko działalności*, „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa” 2000, nr 8.

INFORMATION NEEDS IN THE PROCESS OF ENTERPRISE’S RISK MANAGEMENT

Summary

The issue of risk is directly related to running a business activity. Thus, it seems important to define and determine the information requirement regarding the risk of activity of enterprise and the manners of its limitation. The article presents questions concerning the essence of enterprise activity risk and its classification. Furthermore, the authors make the identification and classification of information needs about risk management for its limitation of interaction of a negative result on running an enterprise.